

Jerzy Jasieńko*, Andrzej Kadłuczka**
Jolanta Sroczyńska**, Katarzyna Kadłuczka**, Tomasz Nowak*

Kolegiata Św. Trójcy w Ołyce na Wołyniu (Ukraina) – rejestracja stanu zachowania, problemy konserwatorskie

The Holy Trinity Collegiate Church in Ołyka in Volhynia (Ukraine) – records of preserved condition and maintenance problems

Kolegiata p.w. Świętej Trójcy w Ołyce, na Wołyniu jest jednym z bardziej znanych i cenionych zabytków sztuki sakralnej okresu wczesnego baroku na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów [1]. Kościół ten należy do znaczących obiektów tworzących polskie dziedzictwo kulturowe, dziś znajdujących się poza granicami kraju. Jego stan techniczny wymaga pilnej interwencji konserwatorskiej. Podstawą wszelkich działań jest inwentaryzacja obiektu wraz z jego stałym wystrojem, kwerendą archiwalną i badaniami konserwatorskimi, które pozwoliłyby na rzetelne opisanie stanu zachowania obiektu, zebranie porzucanych w różnych publikacjach informacji, tworzących historię obiektu, a wreszcie próbę rekonstrukcji zniszczonych elementów, w oparciu o zebrany materiał archiwalny. Opracowane ekspertyzy konserwatorskie i budowlane pozwolą na określenie skali działań konserwatorskich, potrzebnych do przeprowadzenia wszystkich prac, mających na celu przywrócenie świetności kolegiacie.

W czerwcu 2007 roku grupa studentów i pracowników naukowych Politechniki Krakowskiej i Politechniki Wrocławskiej, pod kierownictwem profesorów: Jerzego Jasieńki i Andrzeja Kadłuczki, rozpoczęła dwuletni program, współfinansowany przez Ministerstwo Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego. Ma on na celu wykonanie kompleksowej

The Holy Trinity Church in Ołyka, Volhynia, is one of the most famous and valuable pieces of sacral architecture dating back to the early Baroque and located in the area of the former Polish-Lithuanian Commonwealth. The church belongs to significant objects of the Polish heritage, which is now beyond the borders of Poland. The technical condition of the church requires urgent maintenance works. All the activities are based upon a survey of the entire facility, including all decorations, search query and maintenance research, which would make it possible to provide a reliable description of the preserved condition of the building, collection of information scattered through various sources and creating the history of the building and would also make it possible to attempt to reconstruct the damaged elements on the basis of the archival material collected. The prepared expert art restorer's opinions and construction expertises will make it possible to assess the scope maintenance works necessary for performance of all works aimed at restoration of magnificence of the collegiate church.

In June 2007 a group of students and academics from Technical University of Kraków and Technical University of Wrocław as supervised by Prof. Jerzy Jasieńko and Prof. Andrzej Kadłuczka started their two-year program co-financed by the Ministry of Culture and Cultural Heritage Protection. The

inwentaryzacji architektoniczno-konstrukcyjnej obiektu, wraz ze stałym wystrojem wnętrza, kwerendę archiwalną, opis stanu zachowania poszczególnych elementów wystroju i analizę statyczną całego budynku.

Druga część projektu zakładała opracowanie koncepcji architektonicznej restauracji obiektu, a analiza archiwalnych fotografii i opisów, miała doprowadzić do próby, teoretycznej rekonstrukcji zniszczonych elementów wystroju. Podjęto się też próby opracowania ekspertyzy konstrukcyjnej obiektu, wraz z wnioskami dotyczącymi niezbędnych zabezpieczeń i nowej koncepcji użytkowania obiektu.

Rys. 1. Obrys fasady w proporcjach
Fig. 1. Handdrawings of façade in proportion

Kolegiata w Ołyce nie ma jak dotychczas żadnego opracowania, które zbierałoby wiedzę o obiekcie w świetle nowych badań. Ostatnia monografia, związana z opisem całego miasta a w tym i kolegiaty, napisana przez St. Tomkowicza [2], pochodzi z 1922 roku. Artykuł M. Brykowskiej [3] koncentruje się bardziej na zebranych faktach historycznych, nie podając stanu zachowania obiektu.

Prace inwentaryzacyjne przeprowadzone przez zespół, polegały na klasycznym rysunku w proporcjach wyznaczonego elementu, który stanowił podstawę dla nanoszenia zdejmowanych wymiarów. Odreśniony rysunek detalu jest szczególnie ważny przy tak rozrzeźbionych elementach, o zatartych

programu ma na celu dostarczenie kompletnego architektonicznego i konstrukcyjnego zwiastowania obiektu, w tym stałego wystroju wnętrza, kwerendę archiwalną, opis stanu zachowania poszczególnych elementów wystroju i analizę statyczną całego budynku.

Druga część projektu zakładała opracowanie koncepcji architektonicznej restauracji obiektu, a analiza archiwalnych fotografii i opisów, miała doprowadzić do próby, teoretycznej rekonstrukcji zniszczonych elementów wystroju. Podjęto się też próby opracowania ekspertyzy konstrukcyjnej obiektu, wraz z wnioskami dotyczącymi niezbędnych zabezpieczeń i nowej koncepcji użytkowania obiektu.

Rys. 2. Prace inwentaryzacyjne we wnętrzu
Fig. 2. Inventarisation works of the interior

So far the Collegiate Church in Ołyka has not been described in any publication, which would contain knowledge about the building in the light of the recent research. The recent monograph presenting a description of the entire city, including the collegiate church, was written by St. Tomkowicz [2] in 1922. M. Brykowska [3] focuses more upon the collected historical facts and does not provide any information about the preserved condition of the building.

The survey works conducted by our group involved preparation of a classical drawing in the proportion of the designated element, which constituted a basis for application of measurements taken. A hand-made drawing of the detail is particularly important in the case of sculptured elements with worn

lub wręcz całkowicie zniszczonych krawędziach. W tym przypadku inwentaryzujący szuka trudno do odczytania profili w elementach sąsiednich, np. w przeciwnym narożu mierzonej ramy, lub w innym kapitulu sąsiedniej kolumny, z tego samego ołtarza, lepiej zachowanym. Metoda ta jest niewątpliwie bardziej żmudna, ale daje mniej przekłamań. Fotografia detalu jest tylko elementem wspomagającym. Na tak ustawionej bazie nanosi się wymiary, zdejmowane „w ciągu”, aby możliwie w pełni zredukować błędy pomiaru. Zdejmując płaskorzeźby, stosowano ramy z siatkami mierzniczymi w rozstawie co 10 na 10 cm. Tablice z napisami inwentaryzowano stosując tzw. *przecierkę*. Generalne wymiary, zwłaszcza w miejscach trudnodostępnych, zdejmowano przy użyciu mierników laserowych.

Kwerenda archiwalna doprowadziła do zebrania kilkunastu pozycji, zawierających opisy obiektu - od najwcześniejszego, pochodzącego ze źródeł pamiętnikarskich takich jak [4] (pisanego na bieżąco przez Stanisława Radziwiłła, fundatora obiektu), czy obszernego dzieła Sz. Starowolskiego [5] z 1655 r., po opisy sprzed II wojny światowej. Nieocenionym źródłem wiedzy okazały się odnalezione archiwalne zdjęcia i pocztówki, które pokazują stan zachowania świątyni sprzed powojennej dewastacji.

Prezentację wyników prac w postaci rysunku inwentaryzacyjnego, opisu stanu zachowania i wniosków konserwatorskich ograniczono do jednego wybranego elementu – elewacji frontowej kościoła. Przyjęta metoda, zakres i sposób opracowania jest taki sam dla każdego elementu wystroju czyli wszystkich pozostałych elewacji, a także wystroju wnętrza – dla ołtarzy, epitafiów, nagrobków, figury apostołów, chóru czy stalli.

Fasada, z frontonem zamkniętym tympanonem i dwiema stosunkowo niskimi wieżami, jest bardzo typowa dla baroku. Bogato rozczłonkowany fronton ozdobiony jest zdwojonymi pilastrami zakończonymi korynckimi kapitelami, wykonanymi z ciemnego piaskowca.

Między pilastrami ustawiono w konchowych wnękach posągi patronów fundatora. Każda z wnęk ma profilowane obramienie z przewiązaniem szerszym pasem, przechodzącym przez całe pole wnęki. Posągi, ustawione w kontrapoście są naturalnej wielkości. Rzeźby są malowane a kolory są czytelne także dzisiaj. Wymagają jednak konserwacji i uzupełnień. Po lewej stronie umieszczono postać św. Wojciecha, pod nim św. Piotra. Prawą, górną wnękę zajmuje posąg św. Stanisława a pod nim umieszczono rzeźbę św. Pawła. Wszystkie wyrzeźbione zostały przez Melchiora Erlenberga. Wszyst-

or even entirely destroyed edges. In such a case, the surveyor looks for barely legible profiles in adjacent elements, for example in the opposite corner of the measured frame or in other and better preserved cap of the adjacent column and in the same altar. This method may undoubtedly require much work, but it causes less distortions. A photograph of the detail is only an ancillary element. Such a base is used for application of measurements that are made “continuously” in order to reduce measurement errors to the greatest reasonable extent. Bas-reliefs were measured with the use of frames with measurement grids with spacing of every 10 per 10 cm. Boards with inscriptions were surveyed with the use of so-called *rubbing method*. General measurements, especially those in barely accessible places, were made with the use of laser measurement devices.

The search query resulted in collection of several works containing descriptions of the building ranging from the oldest description found in [4] as written by Stanisław Radziwiłł, a founder of the building, on a day-to-day basis and a comprehensive work [5] by Sz. Starowolski in 1655 to the description dating back to the period before WWII. The most valuable sources of knowledge included archival photographs and postcards, which show the preserved condition of the church in the period before it was devastated in WWII.

We decided to limit the results including the survey drawing, the description of the preserved condition and art restorers' conclusions, to one selected element of the front façade of the church. The assumed method, the scope and manner of development is the same as for each element of the decoration, i.e. all other facades, as well as the interior decoration, including altars, epitaphs, gravestones, figures of apostles, organ gallery or stalls.

The façade with its frontage enclosed by tympanum and two relatively low towers is very typical of the Baroque period. The richly dismembered frontage is decorated with double pilasters ended with Corinthian caps made of dark sandstone.

Between pilasters statues of the founder's patrons were placed in conch-shaped recesses. Each of the recesses has profiled frame tied with a wider belt across the entire recess field. The statues, as captured in contrapposto, are of natural sizes. Sculptures are painted and the colours are still visible. However, they require maintenance and supplementation works. On the left side there is a statue of St. Adalbert with the statue of St. Peter below. The right upper recess is occupied by the statue of St. Stanislaw with the statue of St. Paul below. All sculptures were made by Melchior Erlenberg. Fortunately, all the sculptures have been preserved, but have some defects. The stat-

kie rzeźby szczęśliwie zostały zachowane, choć mają pewne braki. Postać św. Wojciech jest w dość dobrym stanie, choć uzupełnień wymagają same dłonie oraz lewa stopa. Rzeźba św. Piotra nie ma rąk od nadgarstka i przodu stóp. Posąg św. Stanisława, umieszczony w górnej wnęce po prawej stronie nie ma pastorału ani lewej dłoni. U stóp figury znajduje się mała figura donatora- również bez obu dłoni. W posagu św. Piotra brak lewej dłoni i przedniego fragmentu lewej stopy. Uzupełnienia częściowego wymagają też palce prawej dłoni, trzymające książkę. Pod wnękami w płytkich wnękach z płasko profilowaną ramą umieszczono tablice z czarnego marmuru, na których wykuto napisy łacińskie określające świętych, jednak bez wymieniania bezpośrednio ich imion. Tak więc pod postacią św. Wojciecha jest płyta z napisem *SARMATICAЕ GENTIS INSTRUTOR*. Marmur płyty bardzo zmatowiały z uszkodzeniami w części dolnej. Napis wykuto dużymi rzymskimi kapitalikami. Rozmieszczony został równomiernie na całej tablicy w 2 rzędach, jednak bez względu na podział liter w wyrazie. W pierwszym rzędzie mamy więc litery: *SARMATICAЕGEN*, a w drugim: *TISINSTRUCTOR*. Pod wnęką z posagiem św. Piotra powinna być płyta z tego samego czarnego marmuru z napisem: „Iani tor Caeli” wskazujący na tego właśnie świętego. Tablica ta była jeszcze przed wojną, gdyż znajdujemy ją na przedwojennych fotografiach i w opisie Tomkowicza. Niestety przez jej stosunkowo niskie umiejscowienie na fasadzie, stała się stosunkowo łatwym łupem złodziei, prawdopodobnie już po II wojnie światowej. Podobnie znikła tablica spod najniższej wnęki po prawej stronie. Wg Tomkowicza był tam napis określający św. Pawła: *MVNDI MAGISTER*. Zachowała się natomiast wyższa tablica, umieszczona pod wnęką ze św. Stanisławem. Tym razem napis *TRIENNALIS MORTVI IN POLONIA SVSCITATOR* rozmieszczono w 3 rzędach, rozkładając podobnie jak w tablicy przeciwległej litery tak by w całości wypełniły pole, bez odstępów i bez względu na układ w wyrazie. tak więc pierwszy rząd stanowi napis: *TRIENNALISMORTVI*, kolejny: *INPOLONIASVSCI* a w ostatnim rzędzie pozostał wyśrodkowany napis: *TATOR* Mimo używania kapitalików, napisy wyróżniają początek wyrazu przez nieznaczne powiększenie początkowej litery wyrazu.

W części centralnej parteru umieszczono portal wejściowy z czarnego marmuru. Główne wejście do kościoła podniesione jest o 5 stopni od poziomu terenu. Otwór wejściowy zamknięty jest spłaszczonym pół-łukiem o płaskim profilowaniu w formie dwóch listew i płaszczyzny wklęsłej mie-

ue of St. Adalbert is in good condition, although the hands and the left foot need to be supplemented. The statue of St. Peter is devoid of hands from the wrist and the front part of the feet. The statue of St. Stanislaw placed in the upper recess on the right side does not have a crosier and left hand. At the bottom of the statue there is a little statue of the founder, which is also devoid of both hands. The fingers of the right hand holding a book also need to be supplemented. Under the recesses and in shallow recesses with flat profiled frame, black marble boards were placed, on which they carved Latin inscriptions of names of the saints, however, no names were mentioned directly. Thus, under the statue of St. Adalbert there is a board with the inscription saying *SARMATICAЕ GENTIS INSTRUTOR*. The board marble is faded and its upper part is damaged. The inscription was carved in Roman small caps. The inscription was distributed evenly across the entire board in 2 rows, however, regardless of the division of letters in a word. Thus, there are the following letters in the first row: *SARMATICAЕGEN*, and: *TISINSTRUCTOR* in the other row. Under the recess with the statue of St. Peter there should be a board made of the same marble with the inscription of “Iani tor Caeli” indicating to the patron saint. The board used to be there even before WWII, as we can find it in the pre-war photographs and the description delivered by Tomkowicz. Unfortunately, due to the fact that it was placed low on the façade, it could have been easily stolen by thieves probably after WWII. The board located under the lowest recess on the right side was probably stolen as well. According to Tomkowicz, the board contained the inscription of *MVNDI MAGISTER*, which identified St. Paul. The board located higher and under the recess with the statue of St. Stanislaw has been preserved. In this case, the inscription of *TRIENNALIS MORTVI IN POLONIA SVSCITATOR* was distributed in 3 rows, similarly to the opposite table, with letters arranged in such a manner that they fill the entire field without any spaces and regardless of arrangement of the letters in a word. Thus, the first row contains the following inscription: *TRIENNALISMORTVI*, the other: *INPOLONIASVSCI* and the last one has the following inscription in the middle: *TATOR*. In spite of the use of small caps, the words are distinguished by slightly enlarged first letters.

In the central part of the ground floor, an entrance portal made of black marble was placed. The main entrance in the church is raised by 5 degrees in relation to the ground level. The entrance opening is enclosed with a flattened semi-arch with low profiles in the form of two strips with concave place between the strips. The arch part contains 5 keystones locking arch parts together and crossing to the side of the entrance and through the entire width of the entrance.

dzy nimi. W partii łuku znajduje się 5 zworników, będących przewiązaniem całości, przechodzącymi na bok wejścia, na całą grubość wejścia. Po bokach obramienia stoją czarne, marmurowe proste kolumny, o głowicach doryckich, stojących na bazach, składających się z 3 torusów, przedzielonych plintami. Bazy i głowice kolumn są z białego marmuru. Bazy kolumn stoją na płasko profilowanych stylobatach, które z kolei stoją na coko-

On the sides of the frame there are black straight marble columns with Doric column caps standing on the bases composed of 3 toruses divided by plinths. The bases and heads of the columns are made of white marble. The column bases stand on flat profiled stylobates, which, in turn, stand on the socle of the portal are much lower than the socle of the entire church. Stylobates and socles were made of brick clad with black marble panels. Both columns

Rys. 3. Górny ryzalit fasady – fragment (fot. M. Biernat)
Fig. 3. The part of the upper part of the façade
(photo by M. Biernat)

Rys. 4. Posąg św. Stanisława we wnęce z figurką donatora u stóp – fragment fasady (fot. M. Biernat)
Fig. 4. Statue of St. Stanislaus in the niche with the donor figure beneath – part of façade (photo by M. Biernat)

le. Cokoły portalu są dużo niższe niż cokół całego kościoła. Stylobaty i cokoły zrobiono z cegły okładanej czarnymi, marmurowymi płycinami. Obie kolumny znacznie uszkodzone, zwłaszcza w dolnej partii kolumn i baz. Uszkodzenia mechaniczne są najprawdopodobniej dziełem tych samych barbarzyńców, którzy już po wojnie stopniowo dewastowali kościół. Jednak destrukcja zaczęła się jeszcze przed wojną. Na zdjęciu z 1929 r. zrobionym podczas wizyty prezydenta Ignacego Mościckiego na Wołyniu w lipcu, widać liczne spękania na prawym członie kolumny a w jej dolnej partii nawet dość głębokie ubytki. Nad profilowanym łukiem znajduje się belkowanie. Pod belkowaniem, w narożach wypełniających łuk wejścia przyczepione były małe uskrzydłone główki aniołków z białego marmuru. Dziś oczywiście na próżno tych

are considerably damaged, especially in the bottom part of the columns and bases. The mechanical damage was probably caused by the same barbarian, who gradually devastated the church after WWII. In the picture taken in July 1929 during the visit of Ignacy Mościcki, the President, in Volhynia, numerous cracks are visible on the right unit of the columns and even quite deep defects in the bottom part. Above the profiled arch there is entablature. Under the entablature in the corners filling the entrance arch, small winged heads of little white marble angels were attached. Obviously, there are no traces of such decorations today. Above the entablature there is a considerably protruding horizontal cornice, above which, within the column belt, there are protruding arched side drip edges. The drip edges are broken in 2 places as well as graded and broken in the Baroque manner. In the

ozdób szukać. Nad belkowaniem jest poziomy bardzo wydatny gzyms nad którym, w pasie kolumn, są wysunięte, łukowate obdasznice boczne. Obdasznice te są złamane w 2 miejscach, stopniowane i gierowane. W centrum umieszczono kwadratową płytę, obramowaną z 3 stron profilowaną ramą z tzw. uszami w narożach. Na osi ramy mała, okrągła płytka z wypukłymi literami IHS. W uszach górnych na filunku okrągłe płaskie guzy. Płyta z ramą popękana. W polu płyty, wg opisu Tomkiewicza był płaskorzeźbiony mały kartusz z białego marmuru w otoczeniu lambrekinów, zwieńczony 3 płaskorzeźbionymi hełmami. W kartuszu orzeł z tarczą czwór-dzielną z herbami: Trąby, Korczaka, Nałęcz i nieco zmienionego Odrowąża (podobnego do Ogończyka). Nad hełmami: pół orła z Trąbami herbowymi na piersiach. Płyta zwieńczona jest frontonem o wydatnym gzymsie, z licznymi uszkodzeniami. Na szczycie frontonu mały akroterion, wcinający się w gzyms parapetowy okna, doświetlającego chór muzyczny, zakończone łukiem z profilowaną ramą z przewiązaniem u nasady łuku. Nad oknem, na poziomie kapiteli znajduje się kolejna tablica z czarnego marmuru, obramowana prostym profilem. Zachowana jest

centre a square board was placed with its 3 sides enclosed with a profiled frame with so-called *ears* in the corners. In the frame axis there is a round plate with convex "IHS" inscription. In the upper ears of the panel there are round flat bumps. The framed plate is cracked. According to the description delivered by Tomkiewicz, in the plate field there used to be a bas-relief small white marble cartouche surrounded by pelmets and crowned with 3 bas-relief helmets. The cartouche contains an eagle with a four-fold shield with the following coats of arms: Trąba, Korczak, Nałęcz and slightly changed Odrowąża coat of arms (resembling Ogończyk coat of arms). Above the helmets there is a half of the eagle with Trąba coat of arms on its breast. The plate is crowned with a fronton with a protruding cornice and numerous defects. At the top of the fronton there is a little acroterion indenting in the parapet of the window providing additional light to the organ gallery and ended with an arch with profiled frame tied at the base of the arch. Above the window and at the level of caps there is another black marble table framed with a straight profile. It has been entirely preserved, although it requires complete cleaning due to the fact that the inscription appearing in the plate is barely legible at the moment.

D.O.M.

Templum hoc in honorem SS. et individuae Trinitatis dedicatum consecratumque est ab III et RR.

Dnõ D. Andrea Gembicki Epõ Luceor.

Multis praelatis magnatibusq̄ praesentibus Anno Dñi MDCXXX Augusti

XXVI cuius dedicationis memoria proxy

ma Dñica post festum S. Barthol. apli aeuiternum celebrabitur.

w całości, jednak wymaga gruntownego odczyszczenia, gdyż znajdujący się na niej napis jest obecnie słabo czytelny. Wg Tomkiewicza, napis wyrity kapitalikami głosił:

Między pilastrami, skrajnej pary znajdują się 3 małe, prostokątne otwory, doświetlające klatki schodowe prowadzące na wieże.

W pasie kapiteli lizen, w polach nad wnękami z posagami znajdują się bogato zdobione rozety kamienne również z tego samego materiału co głowice.

Nad kapitalami jest architrav składający się z trzech *fasciae*, z których najwyższy jest najbardziej wysunięty. Nad architrawem jest szeroki prosty fryz, na którym widniał napis: *DEVS DE TVIS DONIS TIBI OFFERIMUS*, rozciągnięty na całej szerokości fasady. Kapitaliki napisu mają ok 75 cm i są wykonane z blachy miedzianej i są przybite bezpośrednio do tynku. W niektórych literach jest brak fragmentów, np. w słowie *TIBI*, litera *T*

According to Tomkiewicz, the inscription made in small caps said:

Between the pilasters of the extreme pair there are 3 rectangular openings, which provide additional light into the staircases leading to the towers.

In the belt of the cap lisenas and in the fields over the recesses with statues there are richly decorated stone rosettes made of the same material as the heads.

Over the caps there is an architrave composed of three *fasciae*, the highest of which is the most protruding. Over the architrave there is a wide straight frieze, on which there used to be the following inscription: *DEVS DE TVIS DONIS TIBI OFFERIMUS* spearing over the entire width of the façade. The small caps in the inscription are approximately 75 cm high and are made of copper sheet and nailed directly to the plaster. There are fragments missing in some letters, e.g. in the word *TIBI*, the letter *T* does not have a roof and in the word *OFFERIMVS* the letters *O* and *R* are incomplete.

nie ma daszka, a w słowie *OFFERIMVS*, litery *O* i *R* są niepełne.

Nad fryzmem jest szeroki gzyms główny, złamany nad lizenami środkowymi, tworzący płaski ryzalit. Nad ryzalitem zakomponowano łuk, którego obramienie górne stworzone jest przez rozdzielony górną część gzymsu. Pole środkowe łuku zajmuje prostokątne pole z prostym obramieniem, zakończone delikatnym łukiem. Całe pole wypełniono kamienną rzeźbą, która przedstawia pełną rzeźbę półfigury Boga Ojca z rozłożonymi rekami, wynurzająca się z półwypukłych skrętów, udających chmury, wśród których umieszczono główki anielskie. Rzeźba jest naturalnych rozmiarów, dość znacznie wysunięta przed lico. Postać jest malowana podobnie jak główki aniołków. Po obu stronach łuku, nad zdwojonymi skrajnymi lizenami są płaskie pola, na których zamontowano okrągłe tarcze zegarów wieżowych. Tarcze składają się z kilku desek złączonych na styk. Lewy zegar zachował jeszcze nabite rzymskie cyfry prawdopodobnie z miedzi, podzielone gwiazdkami, obwiedzione z obu stron wąskim pasem blaszanego pierścienia. Pole środkowe jest puste, ale widać jeszcze ślady blachy w postaci słońca z promieniami. Zegar prawy nie ma już na cyferblacie nic. Pola nad wnękami posagów, między płyciną z zegarem a łukiem są obecnie puste- jednak jak wskazują przedwojenne zdjęcia, musiały być tam przyczepione ozdoby, gdyż wyraźnie widać ciemny ślad po jakiejś płycie w formie spłaszczonego czworoboku, ułożonego dłuższą przekątną, równoległe do gzymsu. ozdoby te były zamieszczone symetrycznie, po obu stronach łuku. całość tego poziomu fasady zwieńcza wydatny gzyms koronujący.

Nad gzymsem wieńczącym, w części centralnego ryzalitu, znajduje się attyka, zwieńczona drugim małym gzymsem. W centralnej części II piętra fasady umieszczono duże kwadratowe pole, wypełnione stiukową płaskorzeźbą postaci Matki Boskiej, stojącej na półksiężycu z 2 aniołami wzniesionymi nad postacią i podtrzymującymi nad jej głową koronę. Tło stanowią liczne skręty udające obłoki, w partii środkowej- uskrzydłone twarze cherubinów a u stóp całe postacie kłęczących aniołów. Płaskorzeźba ujęta jest w dość mocną, rozglifioną ramę. Nie widać śladów farby. Całość płaskorzeźby jest dość dobrze zachowana, poza drobnym fragmentem w lewym górnym rogu. Ramę flankują zdwojone lizeny, mniejsze niż w części dolnej fasady, zakończone jońskimi kapitelami z kamiennymi girlandami pod wolutami. Całość frontonu wieńczy wspomniany już gzyms zakończonym trójkątnym szczytem, obramionym gzymsem, ze stiukowym płaskorzeźbionym hierogramem, otoczonym promieniami słońca. Obdasznicę trójkąta

Over the frieze there is a wide main cornice broken over central lisenens, creating a flat projection. Over the projection an arch was made with its upper frame created by the divided upper part of the cornice. The central field of the arch is occupied by a rectangular field with a straight frame ended with a delicate arch. The entire field was filled with a stone sculpture of a half-figure of God the Father with its hands spread apart and emerging from semi-convex twirl imitating clouds, among which little angels' heads were placed. The sculpture is of a natural size and protrudes over the face quite considerably. The figure is probably painted, similarly to the little angels' heads. On both sides of the arch and over the double extreme lisenens there are flat fields, in which round dials of tower clocks were fixed. The dials are composed of several contact-connected boards. The left clock still has Roman ciphers, probably made of copper, which are divided by stars and surrounded with a narrow sheet ring belt on both sides. The central field is empty, however, there are still traces of sheet in the form of a sun with rays. The right clock does not contain any elements on its dial. The fields between the recesses for statues between the panel and the clock are now empty. However, as photographs taken before WWII show, there used to be decorations attached there, as there is a dark discernible trace, which was probably left by a board in the form of a flattened quadrilateral placed with its longer diagonal parallel to the cornice. The decorations were placed symmetrically on both sides of the arch. The entire façade level is crowned with a protruding crowning cornice.

Above the crowning cornice and in the part of the central panel there is an attic crowned with the other little cornice. In the central part of the second floor of the façade they placed a large square field filled with a stucco sculpture of Mother of God standing on a semi-moon with 2 angels raised above the figure supporting a crown above the head of the figure. The background includes numerous twirls imitating clouds, in the central part there are winged faces of cherubs and at the bottom there are figures of kneeling angels. The bas-relief is enclosed with quite a strong frame with bevelled edges. There are no traces of paint. The entire bas-relief has been preserved quite well apart from a small fragment in its upper corner. The frame is flanked by double lisenens, which are smaller than in the bottom part of the façade and are ended with Ionian caps with stone garlands under the volutes. The entire fronton is crowned with the above-mentioned cornice ended with a triangular gable framed with cornice with stucco bas-relief hierogram surrounded by sunrays. Drip edges of the triangle were

obrobione blachą. Na bokach umocowano 2 półleżące postacie aniołów.

Fronton ma 2 spływy, które niegdyś ozdobione były ornamentem wstęgowym, zachowanym fragmentarycznie do dziś. Spływy dochodzą od góry do wieżyczek glorietek, umieszczonych nad parami skrajnych lizen. Wieżyczki mają po 4 lekkie filary narożne, na które nałożono pilastry zakończone małym gzymsem, tworzącym rodzaj architrawy. Wieżyczki są zdecydowanie niższe niż fronton centralny. Nakryte były barokowymi hełmami z blachy.

Całość fasady jest otynkowana. Nie wiadomo nic na temat tego czy była ona monochromatyczna, grając tylko kolorem czarnych i białych marmurów, z których wykonano ozdobne detale, czy dodatkowo kolorowana, jak to widać na fragmentach obecnie. Opis kościoła Ignacego Kraszewskiego zawarty w [6] z 1840 r. przekazuje wielkie oburzenie autora – „...i posągi podobne, które wandalska ręka świeżych restauratorów kolorowo pomalowała”. Tak więc jest sugestia, że kolory są następstwem prac restauracyjnych obiektu, które podjęto przed 1840 rokiem.

Rys. 5. Fasada kolegiaty (uzupełniane elementy zaznaczono innym kolorem)

Fig. 5. The façade of Collegiate (the supplemented elements are marked with other colour)

Kolegiata nie ma izolacji poziomej, odcinającej ściany od fundamentów. Ołyka ma bardzo wysoki poziom wód gruntowych, zarówno zamek jak i miasto otoczone są licznymi rozlewiskami. Wilgoć zawarta w ziemi podciągana jest przez mury a zawarte w nich chlorki, azotany i siarczany wiążą się z parą wodną w powietrzu i tym samym prowadzą do pojawiania się plam rozlewających się w postaci

made of sheet. On the sides they fixed 2 half-lying figures of angels.

The fronton has 2 slopes, which used to be decorated with a ribbon ornament, the fragments of which have been preserved. The slopes lead up to gloriettes placed above the pairs of extreme lisenés. The gloriettes have their 4 light corner pillars, upon which they put pilasters ended with a little cornice creating a kind of an architrave. The gloriettes are located considerably lower than the central fronton. They used to be covered with Baroque sheet helmets.

The entire façade is plastered. We do not know whether it was monochromatic and used only colours of black and white marble, of which decorative details were made, or whether it was additionally coloured as seen in the present fragments. In his description of the church [6] written in 1840 Ignacy Kraszewski shows his great indignation saying: „...and similar statues, which were coloured by the new barbarian art restorers”. Thus, the author suggests that the colours appeared as a result of the maintenance works conducted in the facility before 1840.

Rys. 6. Fasada kolegiaty (fot. M. Biernat)

Fig. 6. The façade of Collegiate (photo by M. Biernat)

The collegiate church does not have horizontal insulation, which would separate the wall from foundations. In Ołyka there is a high level of ground waters and both the castle and the city are surrounded by numerous pools. The dampness contained in the earth is absorbed by walls and its components such as chlorides, nitrates and sulphates merge with water steam in the air and create spills in the form

wykwitów soli higroskopijnych. Sole w materiałach porowatych przemieszczają się pod wpływem wody. Ich krystalizacja zmierza do rozsadzenia struktury, rozwarstwienia i powstawania wżerów, które widać wyraźnie w dolnych partiach elewacji. Uszkodzone fragmenty gzymsów czy obramień spowodowane są też przez wieloletnie ubytki ofasowania na obdasznicach czy gzymsach koronujących. Uporczywie spływające wody deszczowe spowodowały praktycznie wypłukanie marmurowych profili detalu. Każde spękanie jest też potencjalnie niebezpieczne przez możliwość osadzenia się tam nasion roślin, przenoszonych przez wiatr. W przypadku ukorzenia takiej rośliny rosnące korzenie rozsadzają kamień. Również okres zimy jest niebezpieczny dla uszkodzonego detalu. Formułujący się tam lód, z nagromadzonej w szczelinie wody, rozsadza dalej kamień. Wreszcie trzeba wziąć pod uwagę dużą ilość elementów detalu wystroju, wyraźnie wysuniętych poza lico co jest doskonałym miejscem dla usadzania się tam ptactwa. Bardzo żrące odchody ptasie są niebezpieczne dla struktury kamienia. Drewniane tarcze cyferblatów narażone są na utratę własności mechanicznych, pod wpływem działania niepożądanych czynników zewnętrznych. Osłabienie jego struktury może doprowadzić do utraty adhezji kolejnych warstw, znajdujących się na podłożu. Wahanie temperatury, nagłe zmiany i skoki wilgotnościowe są momentalnie rejestrowane przez tak czułą i niestabilną tkankę jaką jest celuloza. Na skutek powyższych przyczyn, traci ona spójność i w efekcie rozpoczyna się proces próchnienia drewna. Dodatkowo przy sprzyjających warunkach środowiskowych, drewno zostało zaatakowane przez owadzie szkodniki z gatunku: *kołatek domowy* (*anobium punctatum*), co wynika ze wstępnej obserwacji. Chodniki drążone są przede wszystkim w obszarze drewna wczesnego, luźno wypełnione mączką i jajczkowanymi ekskrementami. Powstają okrągłe otwory wylotowe, o średnicy 2-3 mm. *Kołatek* (*anobidae*), atakuje zarówno drewno drzew iglastych jak i liściastych.

Jakiegokolwiek działania konserwatorskie i renowacyjne, można rozpocząć dopiero po przeprowadzeniu dokładnych badań specjalistycznych, które pozwolą na podjęcie właściwych decyzji w trosce o ochronę zabytku. Dokonanie wyboru środków i ustalenie kolejności ich stosowania, musi wynikać ze znajomości obiektu pod względem technologicznym i głębokiej świadomości zagrożeń, jakie niesie ze sobą niewłaściwe postępowanie wynikające z naszej niewiedzy. Podjęte rozwiązania mają zagwarantować nie tylko skuteczność działania, ale i jak najmniejszą ingerencję w oryginalną strukturę zabytku, przy zachowaniu ostrożności i bezpieczeństwa. Po

of absorbent salt effloresce. The salts contained in porous materials spread with the water. Salt crystallisation results in splitting and lamination of the structure and causes corrosion pits, which are easily discernible in the bottom parts of the façade. The fragments of cornices or frames were also damaged due to long-term defects in metalwork of the drip edges or crowning cornices. The notorious flow of storm water practically washed out the marble profiles of the detail. Each crack is also potentially dangerous due to the fact that it accepts plant seeds brought by wind. If a plant is rooted, the roots may split the stone. The winter period is also dangerous for the damaged detail. The ice formed from water accumulated in the crack may spilt the stone further. Finally, one has to take into account a large number of elements of detail decoration, which are considerably protruding over the face, which makes it a perfect place for birds to sit on. Everyone knows that bird excrements have caustic properties and, therefore, they are dangerous for the stone structure. The wooden dials of clocks are prone to loss of their mechanical properties due to unfavourable weather conditions. Weakening of the clock structure may lead to loss of adhesion of other layers found beneath. Temperature fluctuations, sudden changes and the increase in humidity are instantaneously recorded by such a sensitive and unstable tissue as cellulose. As a result of this, it loses its coherence and timber starts to decay. Additionally, favourable weather conditions caused the timber to be attacked by pests such as *the common furniture beetle (anobium punctatum)*, as results from an initial observation. Corridors are bored, most of all, in the early timber area and they are filled with starch and oval excrements. The pest creates round outlet holes with the diameter of 2-3 mm. *The common furniture beetle (anobidae)* attacks both the timber of both coniferous and deciduous trees.

Any maintenance and renovation works may commence only upon performance of specialist research, which will make it possible to make proper decisions in order to protect the building. The selection of recourses and determination of order of their use must result from the technological knowledge of the facility and deep awareness of hazards caused by improper activities resulting from our ignorance. The applied solutions not only have to guarantee effectiveness, but also the least reasonable interference in the original structure of the building in compliance with any care and safety measures. Upon separation of the foundations of the facility from dampness sources, we may proceed to perform further protective activities (i.e. consolidation and reinforcement and even possi-

odcięciu fundamentów obiektu od źródła wilgoci i osuszeniu murów, można dopiero przejść do kolejnych zabiegów zabezpieczających (tj. konsolidacja i wzmocnienie, a nawet ewentualna wymiana elementów konstrukcyjnych). Kolejnym etapem będzie przeprowadzenie odsalania, dezynfekcji, dezynsekcji (kamień i drewno). Następnie – wykonanie zabiegu impregnacji: powierzchniowej, czy przez nawiercone otwory lub iniekcyjnej, uzupełnienie ubytków i konserwacja estetyczna. Istotne jest też jak najszybsze zamontowanie siatki, ochraniającej wystające gzymsy i rzeźby przed pactedem.

Należy pamiętać, że ochrona dziedzictwa kultury i sztuki powinna zmierzać w kierunku przywrócenia pierwotnej formy i wymaga indywidualnego spojrzenia za każdym razem.

Zestawienie rysunku inwentaryzacyjnego z próbą rekonstrukcji, pokazuje procent uzupełnień, wyrysowanych na podstawie archiwalnych fotografii. W projekcie rekonstrukcji uzupełniane elementy zaznaczono innym kolorem (rys. 5).

ble replacement of structural elements). Another stage shall involve desalination, disinfection and extermination of insects (stone and timber). Next, we shall proceed to surface wood preservation by ways of drilled holes or injection, supplementation of effects and aesthetic maintenance. It is also essential that a net protecting protruding cornices and sculptures against birds should be installed as soon as possible.

We have to bear in mind that protection of cultural and artistic heritage should aim at restoration of works of art to their previous form and it requires individual approach in each case.

The comparison between the survey drawing and the reconstruction attempt shows the percentage of supplementations as drawn on the basis of archival photographs. In the reconstruction design the supplemented elements are marked with other colour (fig. 5).

Literatura • References

- [1] Wolczański J., *Świątynie Wołynia*, Kraków 2000.
- [2] Tomkowicz S., *Otyka*, Kraków 1922.
- [3] Brykowska M. *Urbanistyka i architektura Otyki w XVI-XVIIw, Studium Orbis Charisteria Theresiae Zarębska, Anno Jubilaei Oblata*, Warszawa 2003, 37-50.
- [4] Radziwiłł St., *Pamiętniki rzeczy znaczniejszych, które się działy w Polsce od śmierci Zygmunta III*, tom 2, Poznań 1839.
- [5] Starowolski Sz., *Monumenta Sarmatarum*, Kraków 1655, 522-525
- [6] Kraszewski J. I., *Wspomnienia z Wołynia, Polesia i Litwy*, Wilno 1840, 77- 84.

* Politechnika Wroclawska, Wroclaw, Polska
Wroclaw University of Technology, Wroclaw, Poland

** Politechnika Krakowska, Kraków, Polska
Cracow University of Technology, Cracow, Poland